

Tomáš Hříbek: *Metafyzika antiindividualizmu*

Praha, Filosofia 2008, 336 s.

O vzťahu medzi myslou a telom, vedomím a mozgom, prežívaním a správaním človeka jestvuje v súčasnej filozofii mysle viacero inšpiratívnych hypotéz a modelov. Súčasný experimentálny a teoretický výskum čoraz viac dokladá prirodzenú povahu stavov mysle. Úsilie predstaviteľov experimentálnych, klinických a humanitných disciplín smeruje oveľa intenzívnejšie než kedykoľvek predtým k hľadaniu „spoločného jazyka“ pri rozmotávaní psychofyzického kľbka. Optimizmus prívržencov prevažujúcej naturalistickej (materialistickej) línie teoretizovania o povahe „vnútorného“ naráža však na celý rad konceptuálnych a metodologických problémov. Jedným z najpálčivejších je heterogénnosť vymedzenia explananda, či už ide o myseľ, vedomie alebo mentálne ako celok. Zastrešiť bohatú subjektívnu skúsenosť jedinca všeobecnejším (objektívnejším) termínom predstavuje „tvrdý oriešok“ pre každého teoretika. Vzhľadom na počiatkový stav skúmania, problémy s uplatňovaním interdisciplinarity a pretrvávajúcim závanom tajomnosti, úsilie vysvetliť povahu mysle čelí permanentnej kritike. Nespokojnosť s materialistickou tendenciou v súčasnom filozofovaní o mysli viedlo v posledných dekádoch k znovuoživeniu dualistických, skeptických a rôznych variant antiredukcionistických prístupov. Do tejto tendencie možno zaradiť aj prácu mladého českého filozofa Tomáša Hříbka *Metafyzika antiindividualizmu*. Text práce nadväzuje na diskusie k problematike statusu a vysvetľovania stavov mysle na pozadí dichotómií redukcionizmu/neredukcionizmu, monizmu/dualizmu, externalizmu/internalizmu, individualizmu/antiindividualizmu, atď. Hříbek reflektuje podrobnejšie diskusiu zo 70. rokov 20. storočia trojice filozofov Putnam, Kripke, Burge venovanú problému metafyziky *presvedčení* (beliefs). Vo filozofii mysle sa spolu so želaniami, intenciami, nádejou radia k *propozičným postojom* (propositional attitudes). Spoločným menovateľom tejto skupiny mentálnych stavov je *propozičný obsah* (propositional content), ktorý v propozícii nasleduje za spojku „že“, napríklad som presvedčená, že sneh je biely, alebo Ján verí, že okno je zatvorené. Stav s obsahom charakterizuje fakt, že referujú na objekty, vlastnosti a vzťahy (reálne alebo dispozičné). Stredobodom diskusií sa stali otázky ako napríklad: Aký je vzťah postojov s obsahom k fyzikálnym stavom? Za predpokladu, že stavy mozgu zapríčínajú telesné pohyby, v akom zmysle možno hovoriť o kauzálnej role postojov? Aké miesto zohrávajú propozičné postoje vo vedeckej psychológii? Aké sú typy obsahov mentálnych stavov?

Text práce sa venuje prevažne prvým dvom otázkam, t. j. vysporiadaniu sa s psychofyzickým problémom analýzou povahy mentálneho obsahu (men-

tal content). Nejasnosti prameniace zo základného členenia mentálneho obsahu na široký (broad) a úzky (narrow) sa vykryštalizovali do dichotómie internalizmus verzus externalizmus. Podľa prívržencov externalizmu propozičné postoje nemožno vymedziť nezávisle od referovania na objekty a vlastnosti vo svete, vonkajšom prostredí (široký obsah). V poňatí internalistu to neplatí, charakteristika propozičných postojov musí vychádzať z „vnútra“ jedinca (úzky obsah) bez ohľadu na vplyvy prostredia. Námietky internalizmu sa opierali o principiálnu poznateľnosť obsahov mysle zo strany nositeľa a problémy späté s explanáciou konania. Diskusie oscilovali v nasledovných otázkach: Ak je postoj identický výlučne s vnútorným individuálnym stavom tela (mozgu), ako možno danému postoju pripísať obsah zameraný na čosi vonkajšie voči individu v priestore a čase? A na druhej strane, ak je postoj identický s fyzickým stavom vo svete, ktorý zahŕňa stavy mozgu individua, ako sa môže postoj viazať na to, čo utvára obsah?

Myslím, že úsilie vyrovnáť sa s naznačenou dilemou tvorí jadro predloženej práce. Už od prvých stránok sa čitateľ oboznamuje s komplexnosťou a komplikovanosťou riešenia psychofyzického problému. Komplexnosť sa premieta v previazanosti základného problému so širokým spektrom dielčích problémov, ako je napríklad status ľudovej psychológie, intencionality, identity mentálnych stavov, mentálneho obsahu atď. Komplikovanosť uchopenia vnútornej skúsenosti súvisí s nejasnosťami okolo povahy problému, kompatibilitou metód participujúcich vedných disciplín a v neposlednom rade s etablowaním vedy a teórie o mysli.

Hříbek vymedzuje základnú tému práce ako: „ontologický status presvedčení, myšlenek a jiných událostí či stavů, které jsou charakterizovány propozičními obsahy a o nichž se má za to, že se vyskytují ve fyzickém světě“ (s. 14). Ambícia materializmu zakomponovať mentálne stavy a udalosti do sveta fyzikálnych častíc sa v tomto poňatí týka primárne propozičných postojov.

Hlavným cieľom práce je dokázať, že materializmus je nepravdivý, resp.: „tvrdím, že materializmus je nepravdivý v skutočnom svete, ačkoli pripouštím existencie možných svetů, v nichž je materializmus pravdivý“ (s. 16). K dielčím cieľom sa radí: a) objasnenie povahy psychologického diskurzu a b) odmietnutie kompatibility antiindividualizmu s materializmom (s. 17).

Nepravdivosť materializmu si Hříbek predsavzal dokázať odvolaním sa na *apriórne základy*, a nie na empirické fakty. Svoj metodologický postup zakladá na myšlienke, podľa ktorej od čias ideového prevratu, ktorý koncom 60. rokov inicioval Saul Kripke, je prípustné tvrdiť, že čisto filozofický argument môže spochybniť empirickú tézu.

Hříbek nadväzuje na tradíciu modálnych argumentov, ktoré si spolu s myšlienkovými experimentmi získali vo filozofii mysle značnú popularitu. Stačí spomenúť Nagelovho „netopiera“, Putnamovu „Zem Dvojča“, Searlovu

„čínsku izbu“ či „filozofické zombie“ Chalmersa. Spoločným menovateľom uvedených myšlienkových experimentov sa stala kritika fyzikalistického a reduktívne materialistického vysvetľovania mentálneho. Základnú kostru experimentov tvorí téza o schopnosti „predstaviť si, že ...“ identifikovaná s logickou možnosťou. Názorným príkladom je Chalmersov antifyzikalistický argument z práce *Conscious Mind* (1996):

1. V našom svete existuje vedomá skúsenosť.
2. V logicky možnom svete, ktorý je fyzikálne identický s našim svetom, pozitívne fakty o vedomí známe z nášho sveta neplatia.
3. Preto fakty o vedomí v našom svete predstavujú ďalšie fakty stojace ponad fyzikálnymi faktmi.
4. A tak materializmus neplatí.

Jadrom argumentu je predstava o existencii fyzikálne identických systémov (na mikroskopickú úroveň), ktoré sa v predstavovanom, možnom svete líšia jediným špecifickým faktorom. Za predpokladu, že fyzikálne identický svet je logicky možný, prítomnosť daného faktora (napríklad vedomia) sa podľa Chalmersa javí *extra* faktorom v našom, reálnom svete. Vo svojej koncepcii „nereduktívneho funkcionalizmu“ sa pokúša rozriešiť psychofyzický problém spolu s jeho najtajomnejšou stránkou – vedomím. Na rozdiel od Chalmersa sa Hříbek neuspokojuje ani s nereduktívnym materializmom alebo funkcionalizmom pri vysvetľovaní mysle. Navyše, jeho kritika je namierená na všetky doposiaľ známe „izmy“, nevynímajúc antiindividualizmus, s ktorým sám sympatizuje. V konečnom dôsledku, ako naznačuje už na úvodných stránkach práce, nemá v úmysle ponúknuť pozitívnu alternatívu riešenia psychofyzického problému.

Doposiaľ najväčšiu hrozbu materializmu predstavuje podľa Hříbka koncepcia Tylera Burga, na ktorú sa v texte opakovane odvoláva. Za podstatné v Burgovom antimaterialistickom argumente pokladá fakt, že ide o metafyzickú teóriu (skúma povahu mentálnych stavov), týka sa primárne pozicičných postojov, a zároveň, že fakty o fyzikálnom, sociálnom prostredí sú konštitutívne pre pripísanie identity mentálnych stavov. V dôsledku toho zmena fyzikálnych alebo sociálnych faktorov môže viesť k zmene mentálnych stavov. Fakt, že ide o *vonkajšie* faktory, tvorí kľúčovú ideu antiindividualizmu.

V nasledujúcom texte sa pokúsím priblížiť základné myšlienky práce štruktúrované do štyroch kapitol a viacerých podkapitol. Ešte predtým by som však chcela vyzdvihnúť jasný štýl a zrozumiteľný jazyk práce. Detailnou analýzou argumentov, protiargumentov a znovupremýšľaním staronových otázok sa Hříbkovi podarilo prezentovať *hlbku* analytického spôsobu filozofovania o mysli. V texte bohatom na odbornú terminológiu, výklad dostatoč-

ne dopĺňa poznámkami a odkazmi na literatúru. To všetko napomáha i nezasvätenému čitateľovi prehrýzť sa náročnou problematikou práce.

Poňúc prvou kapitolou Hříbek sumarizuje základné tézy reduktívneho materializmu a analyzuje argumenty vznesené proti rôznym verziám teórií identity. Prvú verziu predstavuje typová identita (type identity) založená na téze o identite mentálneho typu (napr. radosti) s fyzikálnym typom (napr. neurónovou aktivitou). Kritiku typovej identity prezentuje na koncepcii Donalda Davidsona v argumente *mentálneho anomalizmu*. Davidson je známy svojím úsilím zakomponovať racionalitu, slobodné konanie do deterministického sveta. Predpoklad kauzálnej interakcie mentálnych a fyzikálnych udalostí nemožno podľa neho zlúčiť s nomologickým charakterom kauzality. Nemožnosť predvídať a vysvetľovať mentálne udalosti na základe deterministicky chápanej kauzality vyúsťuje do tvrdenia o *anomálnosti* mentálneho. Autonomnosť mysle a slobody možno podľa Davidsona zachovať iba vtedy, ak odmietneme existenciu psychofyzikálnych zákonov. Ďalší argument, ktorý významne zasiahol do rovnomennej diskusie, je argument *mnohonásobnej realizovateľnosti* Hilaryho Putnama. Závažným nedostatkom typovej identity je podľa Putnama upieranie mentálnych stavov iným jedincom než ľuďom alebo biologickým systémom. Nevyhnutnou a postačujúcou podmienkou pripísania mysle systému nie je špecifickosť substrátu (t. j. to, či ide o neuróny, silikón, kremík, atď.), ale abstraktná organizačná štruktúra systému ako celku. Skúmať povahu mysle predpokladá pýtať sa podľa Putnama na funkciu, ktorú skúmaný jav (mysel) vykonáva. Analogický je príklad peňazí. Na vymedzenie funkcie peňazí ako platidla je „substrát“, z ktorého sú vytvorené, irelevantný, či ide o kov, papier alebo plast.

Hříbkove námietky voči materializmu úzko súvisia s chápaním individualizmu – konkurujúceho postoju antiindividualizmu. Svoju kritiku individualizmu ilustruje v nasledovnom myšlienkovom experimente. Predstavme si, že máme dve osoby, prvou je Jan a druhou Dan, ktorých telá sú vystavené vplyvom prostredia. Ďalej predpokladajme, že Jan a Dan sa nachádzajú v typovo identických neurofyziologických stavoch (abstrahuje sa od vplyvu prostredia na zmysly). Ak je to tak, ako tvrdí teória inštančnej identity, potom sa podľa Hříbka Jan a Dan musia nachádzať v identickom mentálnom stave. Predpokladajme napokon špecifickú odlišnosť v prostrediach, v ktorých sa ocitá Jan a Dan. Napríklad, na stole pred Janom je pohár vody, čo ho vedie k presvedčeniu, že na stole je pohár vody. Na stole pred Danom je však pohár plný tekutiny, ktorá je podobne ako voda bez chuti, zápachu či farby, ale nie je to voda! Jan a Dan sa teda nachádzajú v rovnakom neurologickom stave, ale na rozdiel od materialistického predpokladu sa podľa Hříbka nenachádzajú v rovnakom mentálnom stave. Nosným v argumentácii je to, že fyzicky identickí Jan a Dan nachádzajúci sa v dvoch spoločensky odlišných prostre-

diach sú nositeľmi odlišných (obsahov) presvedčení. Základný rozdiel medzi materialistickým individualizmom a antiindividualizmom teda vidí Hříbek v odlišnom chápaní povahy vzťahu medzi psychologickými stavmi a prostredím. V prvom prípade je závislosť mysle od prostredia sprostredkovaná telesnými stavmi, telo zohráva rolu kauzálneho prostredníka medzi vonkajším prostredím a myslou (s. 53). Podľa materialistu, píše Hříbek, stavy tela, a teda aj mentálne stavy, môžu zostať pri zmenách prostredia konštantné. Pre antiindividualistu je závislosť mysle od prostredia bezprostredná, mentálne stavy sú priamo ovplyvnené prostredím bez akéhokoľvek sprostredkovania telom. Otázky ako napríklad „Aký je status mentálnych stavov?“ a „Čo sa rozumie pod *bezprostrednosťou* vzťahu mysle a prostredia?“ zostávajú otvorené.

V Hříbkovom prístupe antiindividualistické myšlienkové experimenty *dokazujú*, že podstata propozičných mentálnych stavov, ich obsahov, sa nachádza mimo subjektu. Zásadné sú pritom dva fakty, a to: 1. identickosť fyzického prostredia a 2. závislosť obsahu presvedčení od spoločenských pravidiel, t. j. čohosi „zvonka“. Druhý bod vyjadruje základný predpoklad antiindividualizmu, a tým je, zdôrazňuje Hříbek, *sémantický* esencializmus (nutne platí, že x a y sú inštanciami rovnakého presvedčenia vtedy a len vtedy, ak majú rovnaký obsah). Okrem *sémantického* esencializmu, ktorý sa týka propozičných stavov existuje *fenomenálny* esencializmus týkajúci sa fenomenálnych stavov (nutne platí, že x a y sú inštanciami rovnakého fenomenálneho stavu vtedy a len vtedy, ak majú rovnaký fenomenálny obsah). Stúpenec druhého typu esencializmu, Kripke, pokladal charakteristickú fenomenálnu kvalitu za nutnú, esenciálnu kvalitu. Napríklad v prípade bolesti jej touto kvalitou fakt, že bolí. Bolesť predstavuje nutnú vlastnosť každého typu bolesti, ide o *rigidný designátor*, ktorý označuje ten istý objekt v každom možnom svete. Bolesť sa nielen rigidne designuje slovom „bolesť“, ale referencia designátora sa určuje pomocou podstatnej vlastnosti referenta. Zásadná teória identity však nemôže podľa Kripkeho prijať *logickú možnosť* toho, že by y existovalo bez toho, aby napríklad Ján pociťoval bolesť, t. j. bez prítomnosti x . Ak by sme však uvoľnili Kripkeho rigidnú designáciu z pomyselných pút esencializmu (a teda pripustili rigidnú designáciu empirických výrazov), nevidím dôvod, prečo by postoj materialistu o ontologickej závislosti mentálneho od fyzikálneho *nemohol* byť kompatibilný s tézou logickej možnosti, že to tak *nie* je. Navyše, doposiaľ nemáme k dispozícii jednotnú, jasnú definíciu bolesti. Otázky „Čo je bolesť?“ a „Čo možno rozumieť pod pociťovanou bolesťou?“ sú stále otvorené. Prinajmenšom nie je vôbec zrejmé, prečo by z existencie bolesti ako pociťovaného nepríjemného stavu mala vyplývať jej *nefyzikálnosť*! Kripkeho chápanie kvalitatívnej povahy „bolesti“ ako čisto vnútornej zároveň oponuje základnému princípu antiindividualizmu pri pripisovaní obsahu mentálneho stavu.

V ďalších dvoch kapitolách sa Hříbek podrobnejšie venuje subtilnejším verziám materializmu, funkcionalizmu a úsilia sklbiť tieto koncepcie s antiindividualizmom. V skratke naznačí kritiku Davidsonovej teórie inštančnej identity (token identity) a jeho verzie antiindividualizmu. Podľa teórie inštančnej identity ide o identifikáciu mentálnej inštancie (napr. Petrova radosť v čase t) s fyzikálnou inštanciou (napr. neuróny XY v čase t).

Konkretizovanie jednotlivých mentálnych stavov v čase a priestore umožňuje podľa prívržencov inštančnej identity vyvarovať sa spomínaným námietkam proti identite typov. Navyše sa zdá, že Davidson odkazovaním na rolu vonkajších predmetov vo vzťahu k identifikácii mentálnych stavov zostáva antiindividualistický postoj. Toto zdanie vymizne hneď, ako si uvedomíme základný rozdiel medzi Hříbkovým a Davidsonovým vymedzením povahy mentálnych stavov. Hříbek vychádza z *a priori* predpokladu o odlišných podmienkach identity mentálnych a fyzikálnych stavov. Povaha mentálneho je síce podľa neho otázna, ale akosi vopred tušíme, že nemôže byť fyzikálna. To nakoniec „potvrdzujú“ argumenty myšlienkových experimentov. Davidson charakterizuje mentálne udalosti z ontologického hľadiska ako fyzikálne. Vonkajšie prostredie, objekty zohrávajú v jeho prístupe predovšetkým explanačnú úlohu, napríklad pri vysvetľovaní mentálnej kauzality odvolávaním sa na relačné používanie intencionálneho slovníka. Otázka zmysluplnosti prívlastku „mentálny“, ako sa domnievam, zostáva v jeho koncepcii inštančnej identity otvorená.

Nekonzistentosť Davidsonovho anomálneho monizmu, ktorá vyvrcholila vzdaním sa sémantického esencializmu, je podľa Hříbka primárnym dôvodom pre nezlučiteľnosť s psychologickým antiindividualizmom.

V rámci antiredukcionistickej kritiky závislosti mysle a tela sa s pozitívnym ohlasom stretli tzv. teórie superveniencie. Podľa zástancov tohto prístupu mentálne stavy síce supervenujú na fyzikálnych stavoch, ale supervenujúca mentálna udalosť sa vyznačuje istým stupňom autonómnosti. Zmiernenia striktné, nomologicky chápanej previazanosti mysle a tela v teóriách identity sa dovolávajú, vzhľadom na problémy späté s vysvetlením mentálnej kauzality, racionality a slobody. Hříbek v pomerne obsiahlej tretej kapitole práce zasvätené oboznamuje čitateľa s rôznymi verziami a vlastnosťami superveniencie a s vlastnou kritikou tohto prístupu, ktorý mu v konečnom dôsledku splyva s „odsúdeniahodným“ materializmom.

V poslednej, najobsiahlejšej kapitole práce Hříbek prehodnocuje eliminativizmus, explanačný pluralizmus a dualizmus ako možné alternatívy materializmu. Eliminatívny materializmus prezentuje ako názor, ktorý ochudobňuje fyzický svet o existenciu mentálnych obsahov. Vychádza z toho, že zástancovia rôznych variant tohto prístupu (Churchland, Stich) chápu pojmy mentalistického slovníka – presvedčenia, predstavy, pocity – ako pozity nesprávnej

teórie a navrhujú ich nahradiť inými, explanačne silnejším pojmami a teóriou (napríklad neurobiologickou). Následne s tým podľa Hříbka odstraňujú, eliminujú aj mentálne javy samé. Domnievam sa, že interpretácie eliminativizmu sprevádza opakovane jedno a to isté nedorozumenie. Týka sa, ako inak, jazyka, ktorým vypovedáme o alebo opisujeme vnútornú skúsenosť. Ak totiž zástanca eliminativizmu, ako napríklad Churchland, navrhuje nahradiť pojmy ľudovej psychológie inými, podľa neho explanačne silnejšími pojmami, nemá v úmysle eliminovať, v zmysle zrušiť, fakt, že disponujeme bohatým vnútorným svetom. Churchland neodmieta *existenciu* myšlienok, pocitov a predstáv (a ktorý filozof by si to trúfol?!) v zmysle vnútorne prežívaných stavov. To, čo odmieta, je chápanie mentálnych stavov ako vnútorných objektov *zrkadliacich* fyzické, vonkajšie objekty. S tým súvisí aj ďalšie Hříbkovo tvrdenie, podľa ktorého eliminativizmus nie je zlučiteľný s faktom, že pokladáme seba samých za intencionálnych aktérov. Prečo nie? Opäť, nejde o popieranie existencie intencionálnych stavov, našej schopnosti rozhodovať sa a následne konať. Problematickým sa stáva model subjektu založený na tradičnej charakteristike intencionality, rozhodovania, konania ako kvalít vedomého subjektu.

Svoju prácu uzatvára Hříbek konštatovaním *principiálnej* neriešiteľnosti psychofyzického problému. Moje pripomienky a otázky k textu sa týkajú primárne zdôvodnenia uvedenej tézy. V skratke sa preto pozastavím pri kľúčových bodoch argumentácie, ku ktorým radím tieto: a) status ľudovej psychológie a psychologického diskurzu, b) argument myšlienkových experimentov, c) antiindividualizmus kontra materializmus.

A. Problém ľudovej psychológie. Súhlasím s Hříbkom, že antiindividualizmus ako postoj o povahe mentálnych stavov vychádza z analýzy a porozumenia psychologického diskurzu. Problém vzťahu každodenného jazyka a vnútornej skúsenosti tvorí súčasť široko diskutovanej problematiky ľudovej psychológie (folk psychology), o ktorej sa zmieňuje na viacerých miestach v texte. Vzhľadom na závažnosť, akú Hříbek pripisuje bežnému psychologickému diskurzu, v práci absentuje, podľa môjho názoru, detailnejší výklad tohto problému determinujúcich princípov a mechanizmov pripisovania mentálneho obsahu. Mám na mysli otázky ako napríklad: Aký je status bežného jazyka o mentálnom? Ako možno vysvetliť kvalitatívnu povahu vnútornej skúsenosti, ak zastávame externalistickú pozíciu k mentálnemu obsahu? Čo označuje pojem myseľ (vedomie)? Aký je vzťah vedomých a nevedomých (nevedomovaných) stavov mysle?

Hříbek je presvedčený o tom, že antiindividualizmus figuruje ako jeden zo základných princípov každodenného psychologického diskurzu. Jadro problému vidí v našej viere vyplývajúcej z každodennej praxe, a to v tom, že „podmienky identity propozičných postojov, ktoré si navzájom pripisujeme, sú externalistické, antiindividualistické“. S touto tézou však podľa Hříbka náš

intuitívny predpoklad o subjektoch postojov ako telesných obyvateľov fyzického sveta nie je konzistentný. Prečo? Tu sa opätovne odvoláva na Kripkeho argument založený, ako inak, na myšlienkovom experimente. Predstavme si, že Pierre vyrástol vo Francúzsku, v monolingválnom prostredí. Pestúnka mu rozprávala príbehy o krásnom ďalekom meste zvanom „Londres“. Pierre tak dospel k presvedčeniu, že „Londres est jolie“. Ako dospelý sa presťahoval do nie práve peknej časti Londýna, naučil sa po anglicky, aj to, že „London is not pretty“. Nevedel však, že mesto o ktorom mu rozprávala pestúnka, je totožné s mestom, v ktorom teraz žije. Ak Pierre pritaká *vete* „Londres est jolie“, vyjadruje svoje presvedčenie, že Londýn je krásny. A ak pritaká *vete* „London is not pretty“, vyjadruje presvedčenie o tom istom meste (o identickom objekte referencie). Ak sa pridrižujeme antiindividualistického princípu determinácie obsahu (nutne) vonkajšími faktormi, potom vo svete existuje práve jedno mesto – Londýn, o ktorom má Pierre rôzne presvedčenia. Napriek tomu, že Pierra pokladáme za logicky mysliaceho človeka, *musíme mu*, píše Hříbek, pripísať jedno rozporuplné presvedčenie, totiž, že Londýn je a zároveň nie je krásny. Z uvedeného vyvodzuje záver o implicitnej rozporuplnosti presvedčení bežnej skúsenosti: „Náš psychologický diskurs je bytostne rozporný“ (s. 297), čo v jeho ponímaní predstavuje katastrofu pre pripisovanie presvedčení a ich obsahov. Ak by na podporu antiindividualizmu skutočne postačovalo zamyslieť sa nad každodennou praxou, potom by sa ani Hříbek nemusel namáhať s formulovaním svojho, ako sám píše, „komplikovaného argumentu“ (s. 303). Alebo by sme mohli skonštatovať (tak ako v poznámke č. 182, bod (2), že „vo Francúzskom prostredí“ Pierre veril, že Londýn je krásny, ale dnes, kedy je bilingválnym obyvateľom Londýna, tomu neverí. Takže by šlo o dve rôzne presvedčenia. Táto odpoveď sa mi zdá z hľadiska každodennej skúsenosti najpravdepodobnejšia. Vynára sa tu však, myslím, ďalšia (špekulatívnejšia) otázka, či vôbec možno Pierrovi – dieťaťu pripísať *presvedčenie*, resp., čo znamená *pripísať* presvedčenie? Ako by sme ho odlíšili, napríklad od „predstavy, že ...“, „domnienky, že ...“ alebo „myšlienky, že...“? Kým sa neujasní status presvedčení samých, je, myslím, predčasné hovoriť o paradoxe.

Hříbek sa dovoľáva vysvetľovania prirodzených ľudských kvalít a stavov na základe toho, čo sme si schopní predstaviť. Tým sa dostávame k ďalšiemu problému argumentácie.

B. Myšlienkové experimenty. V dejinách vedy a filozofie majú myšlienkové experimenty svoje nezastupiteľné miesto. Ich inšpiratívnosť sa prejavuje, napríklad pri formulovaní nutných a postačujúcich kritérií existencie javu, jeho vlastností, pokiaľ dané kritériá ešte nepoznáme. Podobnú rolu môžu zohrávať aj vo filozofii mysle. Špecifickosť myšlienkových experimentov v texte práce sa prejavila v možnosti predstaviť si mikrofyzikálne identický svet, ktorý sa s našim svetom líši v nejakej konkrétnej vlastnosti. Predpokladalo sa, že

v predstavovanom svete uvedená vlastnosť (napríklad myseľ alebo vedomie) absentuje, z čoho sa vyvodili dôsledky pre status danej vlastnosti v našom, reálnom svete. Ak bolo teoretické východisko experimentu napríklad antimaterialistické, ako v Hříbkovom prípade, záver mal dokázať nepravdivosť materializmu. Ak by teoretickým východiskom bol materializmus tak záver mal dokázať nepravdivosť napríklad dualizmu. A takto by sa vojna „izmov“ mohla viesť donekonečna.

O dokazovaní má zmysel hovoriť vtedy, ak sa na uvedené „izmy“ pozeráme ako na empirické hypotézy. V tomto prípade myšlienkové experimenty môžu plniť významnú heuristickú funkciu, no ako dôkazy nepostačujú, nesuplujú rolu argumentov. Logická možnosť existencie čohokoľvek „sama o sebe“ nemôže vyvrátiť ani potvrdiť žiadne empirické tvrdenie alebo hypotézu. Ak si napríklad predstavíme, že na planéte XY žijú lietajúce prasiatka, čo nového (iného) sa na základe toho dozvieme o prasiatkach žijúcich v našom svete? Diskreditujú sa tým nejaké znalosti, ktoré má o prasiatkach pozemská zoológia? To isté sa vzťahuje podľa môjho názoru aj na fenomén ľudskej mysle. Aj v tomto prípade môžu myšlienkové experimenty inšpirovať, posunúť uvažovanie o mysli dopredu, ujasniť pojmy, premyslieť nové metódy skúmania. Nemôžeme ich však použiť ako argumenty o tom, ako sa veci majú alebo nemajú v našom svete. Ambiciózny cieľ antiindividualizmu prezentovaný v texte práce sa z tohto dôvodu nenaplnil.

A čo ak pokladáme spomínané „izmy“ za metafyzické teórie? V tomto prípade sa otázka pravdy/nepravdy, dokazovania, vyvracania stáva pseudootázkou, t. j. vôbec *nehrozí*. Čo by znamenalo dokázať, že napríklad moja teória (predpoklad, domnienka, myšlienky) o lietajúcich prasiatkach na planéte XY je nepravdivá?

Vráťme sa však späť k nosnému problému práce. Ak teda Hříbek pristupoval k materializmu ako k empirickej hypotéze, potom nedokázal *nepravdivosť* materializmu. Argumentácia založená na modálnych argumentoch, myšlienkových experimentoch, v tomto prípade nepostačuje. Navyše, domnienka o fyzikálnej povahe mentálneho sa v súčasnej vede stala legitímnou testovateľnou hypotézou. S faktom, že sa k nej hlásia aj filozofi, je síce pre mnohých teoretikov prekvapivé, ale nijako danú domnienku neohrozuje.

C. Preč s materializmom? Hříbkova kritika materializmu vyjadruje úsilie dokázať jeho nepravdivosť v *skutočnom svete*, vo svete reálnych ľudí s reálnymi mentálnymi stavmi. S tým súvisí moja posledná otázka. Ako možno skĺbiť potrebu porozumieť bežnému diskurzu s argumentáciou založenou na apriórnych základoch? Na nej totiž stojí a padá nosný, antimaterialistický argument práce. A spolu s ním aj záver, podľa ktorého je psychofyzický problém neriešiteľný z dôvodu *konceptuálnej nekoherencie* každodennej praxe. Je zrejmé, že náš bežný diskurz je zanesený nánosom konceptuálnych prehřeš-

kov, protichodných tvrdení a iracionality. Chýb sa dopúšťame stále, či si to uvedomujeme alebo nie. Ak je teda, ako tvrdí Hříbek, téza antiindividualizmu pre tento diskurz záväzná (externalizmus pri pripisovaní obsahu presvedčení), možno treba chybu hľadať v téze samej. Ak by sme aj pripustili nekoherentnosť bežného intencionálneho diskurzu, vyvodzovať z toho závery o riešiteľnosti či neriešiteľnosti *filozofického* problému vzťahu myseľ/telo sa mi nezdá legitímne. Môžeme si zvoliť minimálne dve možnosti. Buď sa uspokojíme s ohraničeniami nášho každodenného jazyka a filozofický problém myseľ/telo prenecháme teoretikom. Tí ho potom budú riešiť v rámci svojich teórií a špecifických argumentov (metafyzických, modálnych, epistemologických, logických, atď.). Táto možnosť však vedie k odtrhaniu filozofie od každodenného života a v súčasnosti sa ukazuje ako neplodná. Ak sa neuspokojíme s ohraničeniami každodenného jazyka a poznania, budeme hľadať odpovede v systematickejšom skúmaní. Mám, samozrejme, na mysli vedecké hypotézy a teórie, ktoré sa na rozdiel od bežných generalizácií vyznačujú systematickosťou a objektivnosťou podloženou známymi kritériami vedeckého bádania.

Zhrniem. Práca *Metafyzika antiindividualizmu* je nesporne veľmi inšpiratívna a erudovane napísaná. Je sympatické, že autor nemal ambíciu obohatiť, už beztak nadbytok teórií a modelov o vzťahu myseľ-telo, novým „izmom“. Ukazuje sa, že teoretické ujasnenie psychofyzického problému vyžaduje skôr premyslieť existujúce otázky, postupy a očakávania od potenciálnej teórie o mysli. V obraze sveta, s ktorým pracuje Hříbek, je prípustné „podkopať“ empirickú tézu čisto filozofickým argumentom“. Ak toto platí, potom môže tvrdiť, že „centrálnej problém metafyziky mysli nemá uspokojivé riešenie“ (s. 304). *Záhľadnosť*, ktorú svojím prístupom navodzuje, vyúsťuje do tézy o principiálnej neriešiteľnosti psychofyzického problému. Hříbka však takýto záver uspokojuje, nevyriešený, resp. nevyriešiteľný problém nie je dôvodom na smútok.

Téza o neuchopiteľnosti povahy mysle či *principiálnej* neriešiteľnosti psychofyzického problému nie je podľa môjho názoru *filozoficky* opodstatnená. K tomuto záveru ma vedú dva dôvody. Prvý vyplýva z „do očí bijúceho faktu“, toho, že rôznymi aspektmi psychofyzického problému sa už pomerne dlho zaoberajú viaceré experimentálne a klinické disciplíny. Či sa nám to páči alebo nie, myseľ a vedomá skúsenosť sú vedeckými explanandami. Druhý dôvod pramení z môjho pohľadu na povahu filozofovania. Ak filozof (Hříbek) píše o probléme vzťahu myseľ-telo, kriticky analyzuje filozofické prístupy a kladie otázky, sám pripúšťa *možnosť* odpovedí. *Filozofická* záhadnosť povahy mysle sa tak rozplýva... Ako je to s našimi obrazmi sveta, posúdi čitateľ sám. Mne nezostáva než neskromne dúfať, že preštudovanie publikácie Tomáša Hříbka povedie k rozšíreniu radov diskutérov a priaznivcov analytickej filozofie mysle.

Silvia Gáliková